

Лисенко Л. О.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано порівняльний аналіз фразеологічних одиниць часу. Визначається ступінь співвідношення семантики фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, функціональний аспект, фразеологічна номінація, система фразеологізмів, порівняльне вивчення.

В статті представлено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць часу. Визначається ступінь співвідношення семантики фразеологічних одиниць.

Ключевые слова: фразеологические единицы, функциональный аспект, фразеологическая номинация, система фразеологизмов, сравнительное изучение.

The article gives a comparative analysis of idioms of time. The degree of correlation of semantics of phraseological units is determined.

Key words: phraseological units, functional aspect, phraseological nomination, the system of phraseology, comparative studying.

Дослідження в галузі семантики фразеологічних одиниць (ФО) охоплюють у сучасному мовознавстві широке коло проблем, які вирішуються на матеріалі германських, романських, слов'янських мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (О.В. Забуранна, В.Л. Пирогов), взаємодія фразотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики ФО (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, І.П. Задорожна, С.Б. Пташник, Н.Б. Романова, С. Філдес), внутрішня форма ФО та її функції (Е.І. Астахова, О.В. Кунін, В.М. Угринюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, В.Д. Ужченко, Ф. Краас), роль генетичного прототипу в формуванні семантики ФО, реалізації конотативних можливостей фразеологізмів (В.І. Гавриш, Ю.П. Солодуб), контекстуальна реалізація семантики ФО, (Л.М. Замулко, В.І. Шрайбер, F. Hammer, A. Sabban, B. Wotjak). Так, функціонуванням онімів у складі ФО в англійській мові займалися Б.М. Ажнюк, З.Р. Загірова, Г.П. Манушкіна та ін. [1; 2; 7; 8; 10; 14; 15].

Час – одна із основних категорій людського буття і є поняттям філософським. Категорія часу є об'єктом наукового аналізу різних наук: філософії, лінгвістики, лінгвокультурології тощо.

Більшість філософів розглядають час як суб'єктивний феномен. Яскрава характеристика психологічного часу – існування його у вигляді психологічної тимчасової перспективи, де минулий час представлений пам'яттю, сьогоднішнє – спогляданням, а майбутнє – уявою – виділяється практично всіма авторами. Вважається, що суб'єктивна оцінка часу базується на емоціях і відчуттях, які безперервно міняються, тому час може протікати швидко або поволі, зупинятися або змінювати свій напрям [3, с. 12].

Сприйняття часу по-різному відбивається в різних лінгвокультурах [8, с. 75], оскільки в сучасній цивілізації простежується ділення культур на поліхронні (акцентується увага на спілкуванні з людьми, налагодження зв'язків, сім'ю) і монохронні (акцент на завдання, роботу з формальними даними, індивідуальні досягнення).

Час є формою існування матерії, за допомогою якої людина досягає світу. Саме фразеологізми нав'язують носіям мови особливе бачення світу, ситуації [13, с. 234]. ФО виникають для того, щоб описувати світ, інтерпретувати, оцінювати і виражати до нього суб'єктивне відношення [5, с. 37]. Тому наше дослідження присвячене вивченню лінгвокультурного аспекту ФО, що виражають час в українській і англійській культурах. Для цього нами відібрано ФО з різних словників [11] фразеологізмів, що складають семантичне поле часу.

Семантичне поле, термін, вживаний в лінгвістиці найчастіше для позначення сукупності мовних одиниць, об'єднаних якоюсь загальною (інтегральним) семантичною ознакою; іншими словами – що мають деякий загальний нетривіальний компонент значення.

Поля парадигматичного типу, одиницями якого є лексеми, що належать до однієї частини мови і об'єднані загальною категоріальною семою в значенні, нерідко також іменуються семантичними класами або лексико-семантичними групами [4, с. 120].

Фразео-семантичною групою (ФСГ) називається значна за обсягом своїх членів організація слів, яка об'єднана базовим семантичним компонентом. Семантичний компонент узагальнює декілька різних родових сем, позначаючи клас предметів, ознак, процесів, стосунків.

А. Вежбицька разом з іншими ученими висунули близько 60 кандидатів в універсальні елементарні семанти. Серед виділених категорій вони враховують природні семантичні угруповання, такі як час, простір та ін. А. Вежбицька в полі часу виділяє такі семантичні групи, як "зараз", "після", "до", "довго" "недовго", "якийсь час" [6, с. 340-348].

Для порівняльного аналізу англійських і українських ФО, що виражають час, були виділені фразео-семантичні групи, об'єднані базовим семантичним компонентом. Розглянемо деякі групи по порядку:

1. ФСГ "рано – пізно"

1) Підгрупа фразеологізму, що відображає поняття "рано", в українській і англійській культурах грає важливу роль.

Поняття "рано" дуже цінувалося здавна, оскільки воно було уособленням працьовитості і успіху в справах. І до цього дня поняття "рано" дуже цінується людьми: – *ні світ ні зоря, – [вставати] з півнями, – хто рано встає, тому бог подає, – рання пташка, – до світла.*

У англійській культурі поняття “рано” має важливіше значення, ніж в українській, особливо у сфері бізнесу і ділових колах. Тому, щоб досягати успіху і бути успішним, потрібно вставати дуже рано [17, с. 34]: – *long before dawn; a day before the fair, – at the peep of day, – with the lark (with the sun), – at the first hint of day – at first light, – rise at cock-crow, – the early bird catches the worm, – early bird.*

В основному оцінка таких фразеологізмів і в українській, і в англійській мовах позитивна, але також можна спостерігати і негативну внутрішню форму (далі – ВФ): – *лягати спати з курями, – go to sleep at the same time as the hens.*

Отже, можна сказати, що особливих відмінностей між фразеологізмами з поняттям “рано” в українській і англійській мовах не спостерігається.

2) У англійській і українській мовах фразеологізмів з тематикою “пізно” не так багато, і вони також мають як позитивну, так і негативну оцінку. В обох мовах переважно дія, ніж бездіяльність: – *краще пізно, ніж ніколи; – better late than never.*

Для української людини характерна запальність, емоції затьмарюють розум, тому спочатку дія здійснюється, а вже потім осмислюється: – *після бійки кулаками не махають, – нічого не поробиш, – хороша думка приходить опісля.*

2. ФСГ “давно – недавно”

1) Як у українській, так і в англійській мовах є тенденція перебільшувати що-небудь, особливо, якщо це стосується поняття “давно – недавно”. Природно, що спостерігатимуться відмінності в образних складових. Для того, щоб показати, що подія відбулася давно, використовуються імена з Біблії, казок, історичні події і так далі: – *адамові(вій) часи, – споконвіку (від століття), – багато води витекло, – часи царя Гороха, – колись (у давні часи), – свого часу, – з колиски, – скільки літ, скільки зим!, – з незапам'ятних часів; – from the cradle, – from the dawn of time, – a lot of water has flown since then, – dating from the times of the siege of Eighty-eight, – when Adam was a boy, – when queen Anne was alive, – in the year dot.*

2) Фразеологізмів з поняттям “недавно” не так багато, але вони інтерпретуються однаково в обох мовах. Фразеологізм, ВФ якого позначає коротке перебування будь-де, має негативну конотацію в обох мовах, але в англійській культурі вона сильніше виражена, оскільки англійці відносяться до новачків з обережністю і підозрою: – *to be somewhere next to no time, – smb.is a fresh hand at smth., – без року тиждень.*

Проаналізувавши дані ФО, ми можемо зробити висновок про те, що в англійській і українській мовах вони не мають суттєвих відмінностей.

3. ФСГ “минуле – майбутнє”

1) Для англійської культури характерніше планування майбутнього. Англійці живуть не минулим або сьогоднішнім, як українці, а майбутнім. Вони вже заздалегідь передбачають своє майбутнє, якісь події, успіхи і т.ін.: – *sooner or later, – the sooner the better, – time to come (“майбутні часи”), – have a great future.*

Проте в українській культурі часто звертаються до людей, які бачать майбутнє, оскільки у українців є така межа, як допитливість, бажання знати, що ж буде в майбутньому: – *заглянути в майбутнє, – погадати на короля, – кидати долю.*

2) Англійці вважають, що все можна змінити і немає нічого, що не можна було б поміняти, тоді як український народ вірить в неминучість якихось подій, що все вже вирішено наперед, тобто для української культури характерніше споглядальне відношення до майбутнього: – *чому бути, того не минути; – що буде, те буде, – час покаже, – поживемо, побачимо, – дочекатися свого часу, – курчат по осені рахують, – бабуся надвоє гадала, – як Бог на душу покладе, – будемо живі – не помremo, – будь що буде.*

3) Фразеологізми з поняттям “минуле” в українській мові указують на відступну позицію: – *що було, то було, – що було, то пройшло, – минувшини не повернути, – втраченого часу не повернеш, – що було, то сплинуло, – що було, травою поросло.*

Український фаталізм приводить до того, що життєві перешкоди здаються непереборними, а отже, і немає сенсу робити які-небудь дії, щоб подолати несприятливу ситуацію. Тому в українській мові більше фразеологізмів з даною тематикою і в основному вона має негативну оцінку.

4) Також українська людина дуже часто посилається на минулі часи, оскільки у минулому у нього було все добре. То ж характерний і в англійській культурі: – *добрі старі часи, – good old time.* Причому цей фразеологізм уживається в основному тільки чоловіками як в українців, так і в англійців.

4. ФСГ “завжди – ніколи”

1) Абстрактне поняття “завжди”, відображене у фразеологізмах англійської і української мов, має якусь поетичну піднесеність і володіє, в основному, позитивним забарвленням в обох мовах. Зазвичай такі фразеологізми відносяться до теми дружби, любові, подяки і ненависті: – *до кінця століття, – у віки століть, – на віки століть, – довіку, – по труну життя, – до труни, – до гробової дошки, – до останнього дихання, – раз і назавжди; – till the cows come home, – to the grave, – to the tomb.*

Фразеологізми з поняттям “завжди – ніколи” погано піддаються порівняльному аналізу, оскільки виражають універсальні поняття, які однакові практично у всіх мовах.

2) Фразеологізмів з поняттям “ніколи” і в українській, і в англійській мовах частіше мають негативну конотацію: – *до нових віників не забуде, – ні на мить, – ні на хвилину, – ні в якому разі, – коли рак на горі свисне, – ні за що в світі, – ні під яким соусом, – ні в якому разі; – never for a moment, – not for a minute, – on no account, – under the circumstances, – the day pigs fly, – when the moon turns green cheese, – when two Sundays comes together, – on the second Sunday of next week, – tomorrow come never, – when hell freezes over, – not for love or money, – not for all the tea in China.*

Отже, проаналізувавши дані ФО, можна сказати, що ВФ обох мов збігається. Фразеологізми із значенням “ніколи” частіше зустрічаються в англійській мові і мають яскравішу образність внаслідок того, що англійці категоричніші і принциповіші, ніж українці.

5. ФСГ “своєчасність – невчасність”.

1) Як ми знаємо, Україна належить до країн з поліхронною культурою, тобто це спілкування з людьми, налагодження зв'язків, сім'ю. Тому в українській культурі час грає не таку важливу роль, як в англійській культурі, особливо якщо це стосується своєчасності [13, с. 76-78]. Західні країни, особливо Англія і Америка, живуть за принципом час – гроші, тому для них своєчасність (пунктуальність) є важливим чинником [там же]. Але, проте, своєчасність в обох мовах цінується (особливо в ділових колах) і має позитивну оцінку. Відмінності обох мов носять тільки кількісний характер і одиниці фразеологізмів “своєчасності” переважають в англійській мові: – *свого часу*, – *куй залізо, поки гаряче*, – *хвилина в хвилину*, – *як можна до речі*, – *готуй сани влітку, а віз взимку*, – *секунда в секунду*, – *година в годину*, – *час розкидати камені і час збирати камені*, – *in due time*, – *strike while the iron is hot*, – *make hay while the sun shines*, – *on the dot*, – *on the tick*, – *in the very nick of time*, – *make provision for a rainy day*, – *to a split second*, – *to a T*, – *to a hairs breadth*, – *the best part of an hour*; – *business first, pleasure after*; – *in the morning mountains*, *in the evening fountains*, – *time and tide wait for no man*, – *high time*.

2) Поняття “невчасність” в обох мовах може мати різний відтінок. У українській культурі воно має як позитивне забарвлення, так і негативну. У англійській же – частіше негативну. Англіїці звикли, що у них все розписано за годинником, і частіше відноситься до несподіванок (наприклад, до приходу непроханих гостей) декілька негативно, оскільки це вибиває їх зі свого особистого графіка. Українці ж відносяться до цього легше. Як українці, так і англійці вважають “невчасність” за чинник, що вибиває з колії, а зрозуміти, чи є цей чинник позитивним або негативним дуже складно, оскільки все залежить від ситуації: – *ніби сніг на голову*, – *ударити ніби обухом по голові*; – *out of the blue*, – *out of a clear blue sky*, – *out of nowhere*, – *X hit Y like a thunderbolt*, – *X was (like) a body blow (to Y)*, – *Y was stunned by X*, – *like a bolt from the blue*.

Абсолютно ясно, що негативний відтінок носять: – *як зрім серед ясного неба*, – *не до часу*, – *непроханий гість гірший від татарина*, – *like a bolt from the blue*, – *out of the blue*, – *it is not a good time*.

Як ми бачимо, відмінність спостерігається в кількості одиниць фразеологізмів, причому знову перевага у бік англійських фразеологізмів.

6. ФСГ “довго – недовго”

1) Фразеологізми із значенням “довго – недовго” як в українській, так і в англійській мовах інтерпретуються однаково. Деякі фразеологізми з цією тематикою узяті з Біблії, міфів стародавньої Греції: – *Аредові віки*, – *Мафусаїлів вік (Мафусаїлові роки (літа))*, – *до кінця століття*, – *жити в віках*, – *до сивого волосся*, – *день і ніч*; – *as long as Jared*; *as old as Jared*, – *as long as Methuselah*; *as old as Methuselah*, – *live to a ripe old age*.

Всі вони мають позитивну конотацію, окрім: – *дуже довго*, – *цілу годину*; – *best part of an hour*.

2) У обох культурах присутнє усвідомлення того, що все швидкоплинно і всьому є своя межа: – *чи довго до гріха (бід)*, – *ніщо не вічне під сонцем*; – *trouble is never far off*, – *there is nothing permanent under the moon*, – *the morning sun never lasts a day*.

В цілому відмінностей у ВФ фразеологізмів в обох мовах не спостерігається. Деякі англійські фразеологізми мають більш описовий характер, ніж українські.

Щодо даної тематики складно проводити порівняльний аналіз, оскільки вона універсальна у всіх мовах.

Таким чином, аналіз ФСГ часу показав, що є схожість, і відмінності в сприйнятті цієї категорії в обох культурах. Аналіз ФО з ВФ, пов'язаною з поняттям “рано – пізно”, показав, що більше всього фразеологізмів мають позитивну оцінку в групі “рано”. Це поняття в основному цінується як в українській, так і в англійській культурах, оскільки воно є уособленням працьовитості й успіху в справах.

Як в українській, так і в англійській мовах є тенденція перебільшувати що-небудь, особливо, якщо це стосується поняття “давно – недавно”. Якщо в українській мові фразеологізм, ВФ якого пов'язана з періодом дитинства, має позитивне забарвлення, то в англійському він може мати негативну, причому в українській мові цей фразеологізм відноситься як до жіночої, так і до чоловічої статі, в англійському ж – тільки до чоловічого.

У англійській мові велика кількість ФО, що відображають майбутнє, оскільки англійці живуть не минулим або сьогоденням, як українці, а майбутнім. Такі фразеологізми позитивно забарвлені. Для української культури характерніша бутність – споглядальне відношення до майбутнього, тому в українській мові більше фразеологізмів з даною тематикою і в основному вона має негативну оцінку [12, с. 17].

Абстрактне поняття “завжди”, відображене у фразеологізмах англійської і української мов, має якусь поетичну піднесеність і володіє, в основному, позитивним забарвленням в обох мовах. Зазвичай такі фразеологізми відносяться до теми дружби, любові, подяки і ненависті. Фразеологізми з поняттям “завжди – ніколи” погано піддаються порівняльному аналізу, оскільки виражають універсальні поняття, які однакові практично у всіх мовах; частіше мають негативну конотацію [9, с. 123]. ФО із значенням “ніколи” частіше зустрічаються в англійській мові і мають яскравішу образність внаслідок того, що англійці категоричніші і принциповіші, ніж українці.

В українській культурі час відіграє не таку важливу роль, як в англійській культурі, особливо якщо це стосується своєчасності. В українській культурі воно має як позитивну оцінку, так і негативну. У англійській же – частіше негативну. Як українці, так і англійці вважають “невчасність” за чинник, що вибиває з колії.

Як у українській, так і в англійській мовах є фразеологізми, що характеризують нестриманість, зайву емоційність і поспіх. Так, швидкість в справі або при певній ситуації має важливе значення в обох мовах, але в англійському вона виражена сильніше. Українські люди емоційніші і менш стриманіші, ніж англійці, тому для них характерна швидкість дій, причому необдуманна. Як і поняття “швидкий” поняття “повільний” також розглядається двояко в обох мовах.

Фразеологізми групи “постійно, часто – рідко, іноді” і в українській, і в англійській мовах не мають істотної різниці, оскільки дана підгрупа однаково зустрічається в обох підгрупах. В основному вони володіють негативною оцінкою, але також мають і позитивну. Те ж саме можна сказати і про опозиційні групи “довго – недовго”,

“рідко, іноді”. Щодо даної тематики було складно проводити порівняльний аналіз, оскільки вона універсальна у всіх мовах.

Для узагальнення результатів проведеного дослідження слід відзначити, що у зв'язку з прогресивним розвитком економіки, соціальних стосунків, змінюються уявлення про час. А відтак інтерес до дослідження часу різних народів не зникає, оскільки даний предмет вельми актуальний на сьогоднішній день.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35-41.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л. : ЛГУ, 1963.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 895 с.
4. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : учеб. пособие для вузов / Л. М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 175 с.
5. Ващенко В. С. Фразеологізація компаративних зворотів / В. С. Ващенко // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 34-40.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 411 с.
7. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37-49.
8. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 71-94.
9. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов / В. П. Жуков. – М., 1978. – 158 с.
10. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
11. Кунин А. В. Русско-английский фразеологический словарь языка / А. В. Кунин. – Изд. 4-е, переработанное и дополненное. Около 20 тыс. фразеологических единиц. – М. : “Русский язык”, 1984. – 942 с.
12. Леонтьев А. Л. Психологические единицы и рождение речевого высказывания / А. Л. Леонтьев. – М., 1989. – С. 17.
13. Семчинський С. В. Семантична інтерпретація мов : монографія / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1994. – 256 с.
14. Смит Л. П. Фразеология английского языка / Л. П. Смит. – М. : Учпедгиз, 1959. – 207 с.
15. Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Ю. П. Солодуб // ФН НДВШ. – 1990. – № 6. – 157 с.
16. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів / Г. М. Удовиченко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18-24.
17. Федулєнкова Т. Н. Английская фразеология / Т. Н. Федулєнкова. – Архангельск, 2000. – 132 с.